

QARABAĞIN DƏRMAN FLORASININ POTENSIAL İMKANLARI

Naibə Mehdiyeva

AMEA-nın Botanika İnstitutu

Azərbaycanda xalq təbabəti ənənələrinin geniş yayıldığı və qədim tarixə malik bölgələrindən biri də Qarabağdır. Burada əsrlər boyu xalq təbibləri fəaliyyət göstərmiş və təbii üsullarla, ilk növbədə dərman bitkiləri vasitəsilə insanların müalicəsi ilə məşğul olmuşlar. Onların istifadə etdiyi dərman xüsusiyyətləri və ümumiyyətlə faydalı bitkilər barədə bizə gəlib çatmış tarixi mənbələrdə kifayət qədər məlumatlar vardır.

Qarabağda xalq təbabətinin geniş yayılması buranın bitki aləminin zəngiliyindən irəli gəlir ki, bu xüsusiyyətlər müasir elmi tədqiqatlarla da öz təsdiqini tapmışdır. Belə ki, mövcud ədəbiyyat mənbələrinin təhlili nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Qarabağda 110 fəsiləyə və 397 cinsə aid 606 növ dərman bitkisi (onlardan 4 fəsilə, 10 cinsə aid 11 növ şibyələrdir) yayılmışdır ki, bu bitkilərin 66 növü ofisial təbabətdə dərman vasitəsi kimi istifadə olunur. Qarabağda yayılmış dərman bitkilərinin 19 fəsilə və 28 cinsdən ibarət 35 növü Qafqaz endemi, 32 növü nadir və itim təhlükəsində olan, Azərbaycanın "Qırmızı kitab"ına (2013) salınmış bitkilərdir. Tərkibindəki növlərin sayına görə ilk beşliyi – *Asteraceae* (58), *Lamiaceae* (39), *Rosaceae* (36), *Brassicaceae* (31), *Fabaceae* (28), *Apiaceae* (26) fəsilələri təşkil edir.

Qarabağda yayılmış dərman bitkilərinin bioloji aktivlik və müalicəvi xüsusiyyətlər spektri də kifayət qədər genişdir. Məsələn, bu bitkilərin 163 növü diuretik (*Carum carvi*, *Arctium lappa*, *Echium vulgare*, *Erysimum aureum*, *Juniperus oblonga*, *Melilotus albus*, *Rumex acetosa*, *Primula macrocalyx* və s.), 157-si antibakterial (*Acer campestre*, *Sanicula europaea*, *Artemisia scoparia*, *Inula aspera*, *Phlomis pungens*, *Sorbus boissieri* və s.), 138-i yarasəğaldıcı (*Arum elongatum*, *Taraxacum officinale*, *Symphytum asperum*, *Dryopteris filix-mas*, *Salvia aethiopsis*, *Papaver orientale*, *Aconitum orientale* və s.), 81-i büzüsdürücü (*Cotinus coggygia*, *Cornus mas*, *Cephalaria gigantea*, *Dra-ceocephalum ruyschiana*, *Polygonum aviculare* və s.), 19-u antiviral (*Rhus coriaria*, *Lonicera caprifolium*, *Geranium sanguineum*, *Sambucus nigra* və s.) xüsusiyyətlərə malikdir.

Bu dərman bitkilərinin daha çox növü ürək-damar (81 – *Fumaria officinalis*, *Crocus speciosus*, *Platanthera chlorantha*, *Melissa officinalis*, *Crataegus pentagyna*, *Rosa canina*, *Valeriana officinalis* və s.), mədə-bağırsaq (155 – *Laser trilobum*, *Achillea millefolium*, *Centaurea cyanus*, *Dianthus crinitus*, *Lathyrus sativus*, *Acinos arvensis*, *Frangula alnus*, *Sanguisorba officinalis*, *Physalis alkekengi* və s.), böyrək (55 – *Visnaga daucoides*, *Eremurus spectabilis*, *Nasturtium officinale*, *Juncus effusus*, *Setaria viridis*, *Persicaria maculata* və s.), qaraciyar (80 – *Artemisia vulgaris*, *Berberis densiflora*, *Thlaspi arvense*, *Glycyrrhiza glabra*, *Lamium album*, *Potentilla argentea*, *Veronica officinalis* və s.), dəri (149 – *Peucedana numruthenicum*, *Ceterach officinarum*, *Aster ibericus*, *Pyrethrum coccineum*, *Corylus avellana*, *Agrostemma githago*, *Euphorbia iberica* və s.), diabet (35 – *Vaccinium myrtillus*, *Orchis purpurea*, *Fragaria vesca*, *Tilia platyphyllos*, *Cetraria islandica*, *Urtica pilulifera* və s.) və bir çox digər xəstəliklərin müalicəsində tətbiq edilir.

Beləliklə, təhlillər göstərir ki, Qarabağın florası bitki mənzəli dərman xammalının tədarüki və yeni dərman vasitələrinin işlənilməsi üçün böyük potensiala malikdir. Təəssüf hissi ilə qeyd edilməlidir ki, son 30 ilə yaxın bir dövrdə Qarabağ işğal altında olmuş və yalnız 2020-ci ilin noyabrında 44 günlük Vətən müharibəsində əldə olunmuş parlaq qələbə nəticəsində düşməndən azad edilmişdir. İlk vizual müşahidələr göstərir ki, Qarabağın təbiəti erməni barbarları tərəfindən vəhşicəsinə talan edilmiş, torpaqlar, meşələr, çəmənələr viran qoyulmuşdur. Bu gün botanik-alimlər qarşısında duran ən vacib vəzifələrdən biri Qarabağın bitki örtüyünün monitorinqinin aparılması və onun bərpa yollarının müəyyən edilməsidir. Azad edilmiş ərazilər minalardan təmizləndikdən sonra bu işlərə təxirə salınmadan başlamaq üçün hazırlıq işləri indidən aparılmalıdır.